

Кажу да у последњим тренуцима живота самртник у свести види пројектовану целу своју прошлост. Три пута сам већ ушао у те последње секунде, а једном сам закорачио са обе ноге преко те тајанствене границе између живота и смрти, али никакву пројекцију дотле преживљених догађаја нисам имао.

Ипак, у дугим данима и још дужим ноћима које сам по планинама и шумама целог Балкана, у највећој неизвесности и опасности, проживљавао пуних седам година своје прве младости као војник, а потом много касније и под сасвим другим поднебљем као човек изван закона, имао сам често изненадне визије које су се распрскавале као ватромет у мојој узнемиреној машти. У њима сам откривао и понављао многе протекле тренутке који, стављени један поред другог, чине живот једног човека.

Тај живот, живот једног човека са Балкана, одиграван у једном чудном вртлогу националних, верских, идеолошких, политичких и друштвених сукоба, страсти, међусобног уништавања, страшних судбина, језивих трагедија, често усред једне херојске симфоније подвига и страдања, желим овде да евоцирам. Али још више од тога доживљеног живота, желим да задржим у сећању безбројне смрти, често анонимне али узвишене као у античким трагедијама, којима сам био немоћни сведок и које су се утисле у моју судбину и поделиле мој живот на јасно одређене етапе.

Четири велика рата, кроз које сам имао прилике да провучем свој живот, иако у њима доста оштећен, неколико револуција, државних удара, атентата, грађанских ратова, дали су том мом животу један драматичан декор и, још више, једно опште обележје. Јер то што хоћу да евоцирам – то није само мој живот, то је – отклонивши детаље – углавном живот милиона људи са једног истог географског подручја и из једне те исте историјске епохе, често неразумљиве и невероватне за оне који су били изван тога простора и изван тога времена.

Судбина ми је дуго била изванредно наклоњена, а потом је, као и готово према свим мојим сународницима, постала врло свирепа.

Познао сам високе тачке успона и сву горчину и понижење када се додирне дно људског друштва. Ако је авантура увек непредвиђени обрт, увек изненађење, најчешће опасност, често блештави успех а још чешће сурови пад, онда сам проживео једну луду, често блиставу али често и болну драму свога времена и свога родног тла.

Седао сам за трпезе многих краљева, али сам и био срећан што сам могао да као једину храну испечем шаку кукурузних зрна на ватри која је једва тињала. Корачао сам стотине метара преко језивог моста начињеног од лешева људи и коња, не додирнувши ногом земљу претворену у густу и дубоку блатну масу, и ношен сам као победник кроз улице посуте цвећем, на рукама раздраганих девојака. Упознао сам се, а понекад се и спријатељио са многим шефовима држава и моћним диктаторима, али сам зато имао прилике да упознам и њихове супарнике, па чак и целате. Један од највећих моћника савремене Европе слао ми је свој лични авион да ме – са око 2.000 километара одстојања – доведе на његов *garden party*, да бих касније, приљубљен лицем уза зид, са рукама више главе, осећао на леђима додир цеви митраљета људи истог тог мог љубазног домаћина.

Био сам партнер на бакари у Кану и Довилу милијардера Блументала и бившег португалског краља Мануела, да бих касније играо у коцку шећера покер у тамничном „казино Бурбаки“ са камбриолером *Jeanot*, једним агентом Вијетмина и једним белгијским хомосексуалцем.

Два града су ми, у мојој земљи, уз фанфаре, са заставама и цвећем, предале диплому свога почасног грађанина, а један је чак дао моје име једној својој улици, док сам, коју годину касније, морао да се скривам по неприступачним планинским свратиштима под лажним именом, са лажним занимањем и лажном народношћу.

Једна енциклопедија моје земље забележила ме је као „великог јунака из ратова“, док ми је, освајајући место мога становања, један нови господар дао назив „народног непријатеља“.

Добио сам осамнаест одликовања, од којих су пола ратна, и добио сам три смртне пресуде.

Имао сам највећи приватни музеј у својој земљи и морао сам да скупљам добровољне прилоге да бих сахранио особу која је била саставни и најбољи део мог живота, који овде износим.

Ако сам данас ушао међу оне које је мој румунски колега Виргил Георгију назвао „људима из 25. часа“, људима од којих је сваки једна путујућа трагедија, онда је то зато што нас је до тога довео Запад својим неразумевашем и непознавашем. Неразумевашем и непознавашем ни услова, ни састава, ни жеља, ни менталитета, ни потреба како целог европског југоистока, тако, и нарочито, оне судбоносне раскрснице каква је за целу Европу кроз векове био и данас остао Балкан.

Ако ова моја далека и блиска сећања допринесу да људи срећеног, емпиричног и несентименталног Запада упознају тежње и потребе, полете и страдања бар мога српскога народа – а оне су исте за све народе са Балкана – народа који је само у току непуне половине столећа, коју сам ја проживео, изгубио трећину свога становништва бацајући се непоштедно у крв и пропаст да би достигао оне снове какви су људска слобода, национална независност, државна равноправност и колективна част, онда ћу сматрати да сам испунио најважнију своју животну мисију, и да ми је три пута био дат рок управо да бих тај посао обавио.